

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

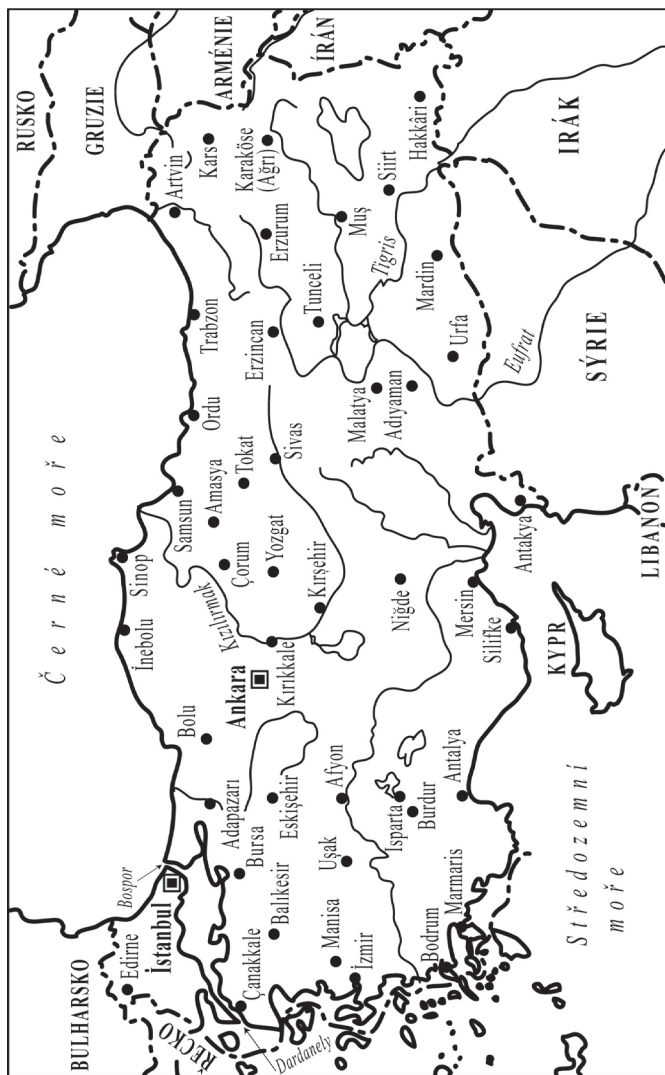
TURECKO

Gabriel Pirický

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Turecko

GABRIEL PIRICKÝ

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2006

© PhDr. Gabriel Pirický, M.A., PhD., 2006

© Libri, 2006

ISBN 80-7277-323-2

Obsah

Malá Asie ve starověku	10
Nejstarší období	10
Chetitská éra (2 000–1 200 před n. l.)	10
Říše Urartu (9.–6. století před n. l.)	11
Stát Frygů (8.–6. století před n. l.) a Lýdů (700–550 před n. l.)	12
Doba helénská	12
Doba římská a byzantská (do roku 1453)	14
Římská říše (2. století před n. l.–330 n. l.)	14
Byzantská říše (330–1453)	14
Od mytických počátků Turků po zánik seldžucké říše	17
Původ Turků	17
Turkická etnika a perské kultury	19
Doba seldžucká (polovina 11. století až konec 13. století)	19
Osmanská říše (14.–20. století)	22
Počátky osmanské říše	22
Dobytí Konstantinopole 1453	23
Vznik osmanského chalífátu	25
Osmanská říše na vrcholu moci	26
Osmanská meritokracie: janičáři	27
Osmanský stát a jeho orgány	29
Legendární „červené jablko“	31
Osmané jako multietnická vládnoucí elita	32
Zemědělství: nejvýznamnější hospodářské odvětví	34
Není „Turek“ jako Turek	35
Multikulturalismus osmanského impéria	36
Specifika tureckého lidového islámu	37
Systém kapitulací	39
„Stagnace“ osmanské říše	40
Káva, čaj a cigarety	41
Osmanská říše v 18. století	42
Reformní úsilí tzv. dlouhého 19. století	43
Reformy Selima III. (1789–1808)	44
Reformní období <i>tanzimatu</i>	45

Vláda Mahmuda II. Spravedlivého	45
Krymská válka (1853–1856)	47
Druhá etapa reforem (1856–1871)	48
Krise osmanské říše (1875–1876)	50
Absolutistická vláda Abdülhamida II. (1876–1908)	52
Postupující dezintegrace	54
Střet panosmanismu, panislamismu a panturkismu	55
Akceptace západních hodnot na kulturním poli	57
Ve víru převratů a válek	59
Mladoturecký převrat roku 1908 a konec monarchie	59
Kontrarevoluční vystoupení v dubnu 1909	60
Ziya Gökalp a turecký nacionalismus	61
Balkánské války (1912–1913)	62
Mladoturecká diktatura (1913–1918)	63
Osmanská říše za 1. světové války	64
Masakry Arménů v letech 1915–1916	66
Sekularizační reformy v letech 1916–1917	67
Turecko jako národní stát	69
Sèvreská mírová smlouva	69
Mustafa Kemal Atatürk	70
Boj za nezávislost (1918–1923)	71
Levicová a pravicová opozice	73
Lausanneská mírová smlouva (1923) a zrušení sultanátu	75
Vláda Republikánské lidové strany (1923–1950)	76
Vznik republiky a konec chalífátu	76
Zavedení autoritativních metod vládnutí	77
Kemalistické reformy	78
Změny v postavení žen	79
Upevnění režimu státostrany	80
Vesnické instituty	82
Kemalismus a jeho šest principů	83
Státní islám a laicismus	84
Zrušení mystických řádů (1925)	86
Reforma písma (1928–1929)	87
Reforma tureckého jazyka	88
Turecká historická teze	89

Hospodářský vývoj za Atatürka	91
Atatürkova zahraniční politika	92
Úmrtí Kemala Atatürka	94
Druhá světová válka a přechod k politickému pluralismu	96
Ismet İnönü prezidentem (1938–1950)	96
Turecko za 2. světové války	97
Poválečná demokratizace a první svobodné volby	98
Rozvoj kultury a umění	100
Vláda Demokratické strany (1950–1960)	102
Politický vývoj za demokratů	102
Hospodářský rozvoj v letech 1950–1960	103
Islám za vlády demokratů	104
Zahranicněpolitický vývoj v letech 1950–1960	105
Vesnická literatura jako druh společenské kritiky	106
Období druhé republiky (1960–1980)	108
Vojenský převrat 27. května 1960	108
Reforma ústavního systému	109
Süleyman Demirel poprvé premiérem	110
Bülent Ecevit a vzestup turecké levice	111
Formování radikálně nacionalistické a islámské pravice	112
Industrializace a omezení dovozu	113
<i>Gecekondu</i> : nový typ velkoměstské chudinské čtvrti	114
Zahranicní politika v 60. letech a kyperská krize	116
Ultimátum armády 12. března 1971	117
Návrat ke křehké parlamentní demokracii a kyperská krize	118
Hospodářská situace v 70. letech	121
Konec druhé republiky	121
Třetí vojenský převrat a vláda Turguta Özala (1980–1991)	123
Vojenská vláda (1980–1983)	123
Turgut Özal předsedou vlády	124
Snaha o smíření islámu s kemalismem	126
Turecká média po roce 1980	128
Válka v Kurdistánu	129

Ztracená dekáda (1991–2000)	132
Turecko po pádu železné opony	132
Kabinet Necmettina Erbakana (1996–1997)	134
Zahraniční politika Turecka po roce 1980	136
Nové panturkické horizonty	138
Vztahy s arabskými zeměmi	139
Křesťané a Židé v dnešním Turecku	140
Vláda Bülenta Ecevíta (1999–2002)	141
Katastrofální zemětřesení v roce 1999	142
Identita Turků a Turci v zemích EU	143
Složitá cesta do Evropy	146
Hospodářská krize (2001–2002)	146
Triumf Strany spravedlnosti a rozvoje (2002)	147
Vláda Recepta Tayyipa Erdoğanova	148
Reforma školství a hospodářství	151
Jednání o vstupu do EU	151
Turecká armáda	153
Kulturní osobnosti umělecké scény	154
Česko(slovensko)-turecké vztahy	156
Poznávání a studium osmanské říše a Turecka	156
Diplomatické styky	158
Hospodářské a obchodní styky	159
Co je dobré vědět o turecké společnosti	161
Náboženství	161
Zdravotnictví	164
Školství	165
Oděv	166
Turecká rodina	167
Mezilidská komunikace	168
Turecká kuchyně	169
Nejpopulárnější sport: fotbal	171
Doporučená literatura	172
V češtině a slovenštině	172
Beletrie – překlady z turečtiny	173
Jazykové učebnice	174
Turistické příručky	174
Cizojazyčná literatura o Turecku	174
Encyklopedické heslo	176

Představitelé státu	189
Sultáni	189
Předsedové vlády	190
Prezidenti	191
Rady a doporučení pro turisty	192
Důležité informace	194
Zastupitelské úřady	194
Internetové adresy	194
Jazyková první pomoc	195
Nejdůležitější fráze	195
Turecká abeceda	196
Jazyková poznámka autora	197
Turecký a turkický	197

Malá Asie ve starověku

Nejstarší období

Na území dnešního Turecka vzniklo v průběhu staletí množství teritoriálních útvarů, jež byly domovem různých kultur. Poloostrovu Malá Asie chybí přirozené centrum nebo zeměpisná spojnice, což vedlo k tomu, že se zde ve starověku nevytvořil jednotný stát. Sever a jih země oddělují neschůdná pohorí a celé regiony byly tradičně propojeny s okolními oblastmi, jež dnes nepatří Turecku. Jihovýchodní pobřežní oblasti Pamfýlie a Kilíkie byly například spjaty spíše se Sýrií a Mezopotámií. Západní pobřeží mělo snadné spojení s dnešním Řeckem a spadalo do Egejské oblasti. Centrální náhorní plošina se vyznačuje odlišnými klimatickými poměry, než jaké převládají u pobřeží. Důsledkem této variability bylo i to, že pro oblast dnešní Anatólie ve starověku neexistoval ani společný název.

Nejstarší naleziště zemědělské neolitické kultury pocházejí ze 7. a 6. tisíciletí před n. l. z oblasti Čatal Hüyük (jihovýchodně od Konye) a od Hacilaru (západně od Burduru). Malá Asie patří mezi nejstarší zemědělsky obdělávané oblasti světa. Od 3. tisíciletí před n. l. byla Malá Asie etnicky rozdělena na dvě nezávislé oblasti: na západě sídlily indoevropské kmeny Luvijců a ve střední a východní Anatólii převládali tzv. Protochetité (Chatijci).

Chetitská éra (2000–1200 před n. l.)

Indoevropským jazykem mluvící Chetitité jsou v centrální Anatólii doloženi v první polovině 2. tisíciletí před n. l. Vytvořili zde silnou říši, jež byla více než 600 let důstojným konkurentem Egypta a mezopotámských států. Její střediska ležela východně od řeky Halys (dnešní Kizilirmak) a jižní hranice sahaly až po dnešní Sýrii. Prvním hlavním městem Chetitů byl Kaneš (Kültepe), ale nejslavnějším se stal Chattušaš, jenž leží východně od Ankary. Za zakladatele státu je považován Labarnaš, ale prvním panovníkem, o němž existují zaručené zprávy,

byl až jeho syn Chattušiliš I. Se jménem jeho nástupce Muršiliše I. (kolem roku 1620–1590 před n. l.) je spojováno zpusťošení Babylónu. Panovník Telipinuš uspořádal poměry v řiši vydáním chetitských zákonů. Chetitě žili v patriarchálních rodinách a obyvatelstvo se dělilo na svobodné a nesvobodné.

Nejvýznamnější postavou novochetitského období byl Šuppiluliumaš (asi 1370–1330 před n. l.), jenž vedl velmocenskou politiku, porazil stát Mitanni a získal celou severní Sýrii. S panovníkem Muvatallišem je spojena jedna z nejvýznamnějších bitev starověku. V ní se u Kadeše na řece Orontu asi v roce 1285 před n. l. Chetitě střetli s egyptskou armádou Ramesse II. Ačkoliv si vítězství přivlastňovaly obě strany, Egypťané byli ve skutečnosti poraženi. Za Chattušiliše pak Chetitě uzavřeli s Egyptem mírovou a spojeneckou smlouvu. Chetitská princezna se stala manželkou egyptského faraona.

Na základě studia záznamů na hliněných tabulkách zapsaných klínovým písmem, které pocházely z naleziště v Chatušaši (Bagazköy), rozluštil chetitštinu český archeolog a lingvista, zakladatel chetitologie Bedřich Hrozný (1879–1952), který ji zařadil k indoevropským jazykům. Většinu cenných chetitských nálezů dnes opatruje muzeum anatolských civilizací v Ankaře.

Náhly zánik chetitské říše kolem roku 1200 před n. l. je připisován nájezdům tzv. mořských národů a důsledkům různých etnických pohybů. Skončilo období intenzivních kontaktů Malé Asie s Blízkým východem a napříště převládaly spíše styky s Evropou.

Říše Urartu (9.–6. století před n. l.)

V první třetině 1. tisíciletí před n. l. v Malé Asii, na území východního Turecka a Arménie, vzkvétala říše Urartu, kterou vytvořily churritské kmeny. První zmínky o území Urartu pocházejí z asyrských nápisů. Hlavním městem státu byla Tušpa (Van) na březích Vanského jezera. Hospodářský růst Urartu vedl ke konfrontaci s Asýrií. Posléze založil Sardur I. nový urartský stát. Základem urartského hospodářství bylo zemědělství a dobytkářství. Urartejci používali klínové písmo. Říše zažila vrchol za Argištiho I. a Sardura II. Začátek úpadku

je svázán s porážkou říše Urartu od asyrského a babylónského panovníka Tiglatpilesara III. v roce 743 před n. l. Říše zanikla pod náporom Skytů a Médů.

Stát Frygů (8.–6. století před n. l.) a Lýdů (700–550 před n. l.)

Zatímco pobřeží Egejského moře osidlovaly různé řecké populace, do severozápadní části Malé Asie přišli z oblasti Thrákie v 8. století před n. l. indoevropští Frygové. Vytvořili stát s hlavním městem Gordion, jenž sahal na východě k řece Halys, nicméně nikdy nezahrnul egejské pobřeží. Proslulým panovníkem Frygů byl Midas, opředený mnoha legendami, který rozšířil území říše o Lýdii.

Současně s Frygy se usadili v údolí řeky Hermos (Gediz) na jihozápadě poloostrova Lýdové. Oblast měla výhodné podmínky pro zemědělství a těžbu zlata. Hlavní město Sardy leželo asi 100 km východně od Izmiru. Největšího rozsahu dosahovala říše Lýdů za Kroisose (asi 560–546 před n. l.), jehož postup na východ zastavili Peršané. Perský král Kyros Kroisose porazil a dobyl sídelní Sardy. Následovala dvěstěletá vláda Peršanů nad většinou Malé Asie.

Doba helénská

Řekové se na maloasijských březích začali usazovat již v polovině 2. tisíciletí před n. l., ale síť svých měst rozšířili hlavně v době velké řecké kolonizace v 8.–6. století před n. l. Oblast, kterou Řekové osidlovali, měla podobný reliéf a klimatický charakter jako evropské Řecko. Řekové však pronikali většinou jenom do vzdálenosti padesáti kilometrů od moře. Z Egejského moře se stalo vnitrořecké „jezero“ a Řekové se dostali až k břehům Helléspontu. Od severu k jihu se zde vyskytovaly tři řecké dialekty: aiolský, ionský a dórský. V Malé Asii vznikly menší i větší městské státy, známé řecké polis (například Milétos, Efesos či Smyrna). Od 6. století před n. l. sousedili Řekové na východě s Peršany, kteří se dostali až po černomořské úžiny a v Thrákii si založili vlastní satrapii (provincii). Peršané se několikrát pokusili ovládnout Řecko, ale ne-

uspěli. Od poloviny 4. století před n. l. perská říše politicky a vojensky zeslábla. Bohatý písemný materiál o Malé Asii nám zanechal Herodotos z Halikarnássu (asi 485–425 před n. l.), označovaný za otce dějepisu.

V roce 334 před n. l. Alexandr Makedonský překročil Helléspont na své dobyvatelské cestě po Asii. S armádou asi 40 000 mužů rozdrtil u řeky Gráníkos vojsko maloasijských perských satrapů, aby poté v roce 333 porazil u Issu na pomezí Kilíkie a Sýrie samotného perského krále. V průběhu svého tažení Alexandr Veliký mečem rozetnul slavný gordický uzel, uložený v Gordiu ve zdejším Diově chrámu. Věštba tvrdila, že ten, kdo jej rozváže, stane se pánem Asie.

Po Alexandrově smrti vzniklo na území Malé Asie několik nezávislých království. Nejznámější z nich byl Pergamon, Bithýnie a Pontos. Ve střední části poloostrova se nalézala Kapadokie. Na jih od Lýdie se rozkládala Kárie a Lýkie. V jiho-východní části Malé Asie, kterou známe jako Kilíkii, vládla dynastie Kommagénů. Pobřežní města zaznamenala díky obchodním aktivitám rychlý rozvoj.

Doba římská a byzantská ***(do roku 1453)***

Římská říše (2. století před n. l.–330 n. l.)

Ve 2. století před n. l. se v Malé Asii objevila nová mocnost – Řím. K prvnímu vojenskému střetu došlo v roce 188 před n. l. u dnešní Manisy. Panovníci pergamské říše se nejdříve střetnutí s římskou říší vyhýbali, ale v roce 133 před n. l. odkázal Atalos III. Filométor celou říši Římu. Vznikla římská provincie Asia, po které v roce 75 před n. l. následovala Bithýnie. Římané ovládli rovněž pontské království, pak Kappadokii a Galatii. Od počátku našeho letopočtu vládly po dvě staletí v Malé Asii pod římskou nadvládou stabilní poměry. Pokračoval rozvoj obchodu a růst měst, především Efesu, Pergamonu a Antiochie. Právě v tomto období se značně rozšířilo křesťanství, jehož přívrženci byli nejdříve pronásledováni, později trpěni a nakonec jako vyznavači státního náboženství ochraňováni. Rostl význam a bohatství kněžstva. Významnou událostí byl v roce 325 první církevní koncil v Nikaii (Izník), který svolali na podnět Konstantina I. Velikého, zakladatele Konstantinopole (Istanbul).

Byzantská říše (330–1453)

Ke konci 3. století došlo k oslabení rozsáhlé římské říše. Východní a západní část impéria se vyvíjely odlišným způsobem. Za panování Konstantina I. Velikého (306–337) byla původně řecká osada Byzantion na březích Bosporu přebudována na nové hlavní město Konstantinopol (roku 330). Snaha vybudovat město, které by se vyrovnalo Římu, se odrazila v rozsáhlých stavebních aktivitách. Konstantinopol (zvaná též *Nova Roma*) se stala největším hospodářským a kulturním centrem východní poloviny impéria. Když v roce 395 zemřel císař Theodosios I. (Veliký), říše se definitivně rozdělila na západořímskou a východořímskou. Východní část, která později dostala jméno byzantská říše, rozvíjela římskou správní organizaci

na základech řecké kultury a pravoslavného křesťanství. Byl to teokratický stát v čele s císařem, jenž vládl absolutisticky.

Císař Theodosius II. (408–450) posílil obranu Konstantinopole vybudováním nových hradeb, jejichž zbytky je možné dodnes vidět v západní části města. V té době ohrožovali Evropu především Hunové a Góti, ačkoliv Attila se ke Konstantinopoli jen přiblížil a na město nezaútočil. Za Justinovy dynastie dosáhla říše vrcholu. Vydáním zákoníku *Corpus iuris civilis* upevnil říši císař Justinián I. (527–565), jenž odrazil vojška Avarů, Arabů a Slovanů. Už za jeho vlády se však začíná projevovat krize státu, na jejímž prohloubení se v 7. století podepsaly dlouhotrvající boje jak s vnějším nepřítelem (vpády Arabů, expanze Slovanů), tak vnitřní nepokoje – byzantská říše musela v průběhu tohoto století vyklidit rozsáhlé oblasti a zůstala jí jen Malá Asie, část Balkánského poloostrova a stále více se osamostatňující panství v Itálii. Za panování Lva III. Syrského (717 až 741), prvního vladaře z iasurské (syrské) dynastie, začalo období ikonoklasmu (obrazoborectví), vedené pod heslem boje proti uctívání svatých obrazů. Císař opírající se o šlechtu využil hnutí ke konfiskaci majetku bohatých klášterů. Jejich půdu a poklady využil k vybudování silné armády, jež mu pomohla upevnit centrální moc a přinesla úspěch v tažení proti Arabům. Propast mezi východní a západní církví se však tímto prohloubila, a v roce 731 papež dokonce exkomunikoval všechny obrazoborce.

Vláda císaře Michala III. (842–867) je pro nás zajímavá tím, že na žádost knížete Rastislava vyslal na Velkou Moravu křesťanské věrozvěsty Cyrila a Metoděje. Jeho následovník, Basileios I. (867–886), byl prvním příslušníkem makedonské dynastie, která poté v Byzanci vládla dvě staletí. Velké úsilí musela věnovat nejen zápasům s domácími opozičními silami, ale vyrovnávala se i s rozsáhlými územními ztrátami: Arabové obsadili Krétu, pronikli na Sicílii a do jižní Itálie a Bulhaři ohrožovali samotnou Konstantinopol.

Obrat k lepšímu nastal v zahraniční politice až na přelomu 10. a 11. století za vlády Basileia II. Bulharobijce (*Bulgaroktonos*), jenž si po několika vojenských taženích podrobil Bulhary a úspěšný byl i na východní hranici říše. Ve vnitřní politice se císař Basileios snažil omezit růst pozemkového vlastnictví.